

Sultan Ahmed vakfına tahsis edilmiştir. Eski Odalar'ın bulunduğu alana ise Fevziye ismi verilerek Bâbü'lî'nin yeniden inşası ve genişletilmesi sırasında bazı vakıflardan alınan arsalar karşılık olarak Haremeyn-i şerifeyn evkafına devredilmiştir. Ayrıca yeniçeriler ve kahvehaneler arasındaki yakın ilişki düşünülerek bu iki mahalde kahvehane açılması yasaklanmıştır (BA, HH, nr. 294/17489).

BİBLİYOGRAFYA :

Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri, tür.yer.; Hadîdî, *Tevârîh-i Âl-i Osmân* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 371; *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman* (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 134; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 429, 456; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân fi Kavânin-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlğürel), Ankara 1998, tür.yer.; Râşid, *Târîh*, III, 5, 100; *İsâzâde Târîhi* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 1996, s. 65; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârîh* (Aktepe), I-II/A, tür.yer.; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, tür.yer.; a.mlf., *Mecmûa-i Tevârîh* (haz. Fahri Ç. Derin – Vâhid Çabuk), İstanbul 1985, s. 205; Cevad Paşa, *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1299, I, 29-32; [Süheyl Ünver], *Şehârimîze Ait Vesikalar-dan: Yeniçeri Kışlaları*, İstanbul 1929; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, tür.yer.; Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, İstanbul 1964, s. 84; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1996, IX, tür.yer.; Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Bir Eser: Kavânin-i Osmânî ve Râbita-i Âsîtâne", *TED*, sy. 14 (1994), s. 9-35; Abdülkadir Özcan, "Etmey-danı", *DİA*, XI, 497-498; Tuğba Erzinan, "Orta Cami", a.e., XXXIII, 399-400.

MEHMET MERT SUNAR

OĞUZNÂME

Oğuz Türkleri'nin
menkıbevi tarihini konu alan
destanların ortak adı.

Türkler'in tarihi, devletçiliği, yönetim sistemi, dünya görüşü ve estetik zevkleri hakkında değerli bir kaynak olup özellikle sosyal-siyasal, tarihî-mitolojik, dinî-felsefî görüşleri, epik ve bedîî düşünceleri yansıtan örnekler içeren bir eserdir. Aslında Oğuznâme ismi geniş anlamda Oğuzlar'ın kozmik menşe, takvim ve köken mitleri, destanları, şiir parçaları, rivayetleri, atasözleri, soy kökleri ve ortaya çıkmalarıyla ilgili sözlü ve yazılı metinler topluluğunu ifade eder. Bunlar, hem konar göçer hem de yarı yerleşik Türk kavimleri arasında millî ruhu yüceltmede büyük rol oynamıştır. Kökü efsanevi Oğuz soyu ile ilgili olan sözlü örnekler ilk zamanlarda Oğuz Türkleri'nin yazılmamış kanunlarını meydana getirmekteydi. Bunu tarihî-kronolojik Oğuznâme yazarları da (Reşîdüddin Fazlullah, Yazıcıoğlu Ali, Ebû Bekr-i Tihârî,

Ebülgazi Bahadır Han, Salır Baba, Hâfız Teniş Buhârî) kaydetmiştir. Bu anlamda Oğuznâmeler uzun süre halkın kahramanlık tarihi gibi canlı şekilde yaşamış, ancak Oğuz birliğinin dağılması, konar göçerlikten yerleşik hayata geçilmesi sonucunda unutulmaya yüz tutmuştur.

Sayıları otuz kadar olan Oğuznâmeler, Türk cihan devleti ülküsü ve dünyayı yönetme düşüncesi hakkında o zamanki tarihî eserlerin, yazılı kaynakların verdiği mâlûmattan daha ayrıntılı ve dolgun bilgiler içermektedir. Oğuznâme'de Türk boylarının orduda yerleşim yapısı, damgaları, şölende aldıkları ülüşler, divandaki mevki-leri yer almıştır ve bunlar milâttan önceki ve sonraki tarihî kaynakları tamamlayıcı niteliktedir. Oğuznâme sözlü tarih olup tarihî hâfızanın kodları ve Oğuzlar'ın şeceresi hakkında ilk elden bilgi vermektedir. Yazılı Oğuznâme'nin ortaya çıkışı İslâm dünyasında Türkler'in ve özellikle Oğuzlar'ın (Gazneliler, Selçuklular, Hârizmşahlar), aynı zamanda Karluklar'ın (Karahanlılar), Kıpçaklar'ın (Mısır Memlûkleri) hâkim mevki-leri çıkmasıyla alakalıdır.

Oğuz Kağan'dan, evlâtlarından bahseden iki yazılı destanla (*Oğuz Kağan ve Kıtâb-ı Dedem Korkud alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*) atasözleri (*Hâzihi'r-risâle min kelimâti Oğuznâme el-meşhûr bi-"Atalar Sözi"* ve *Emsâli-Mehemmedeli*), anonim Oğuz şiirleri ve Oğuznâme'nin Unzüköprü varyantı, başta Dana Ata ve Andelib'in mesnevileri olmak üzere aynı zamanda yirmiden fazla salnâme günümüze ulaşmıştır. Oğuznâme adı altında toplanan örnekler belirli türlerde (destan, atasözleri, rivayet), şekillerde (epik, tarihî, edebî) ve dillerde (Çin, Arap, Fars, Türk) mevcuttur. Bilhassa tarihî-kronolojik salnâmelerin ilk defa Çin dilinde yazıldığı bilinmektedir. Meşhur Çin tarihçisi Sîma Tsyan'ın salnâmesi buna örnek teşkil edebilir. Tarihî Oğuznâme'nin doğu varyantı olan Çin yıllıkları, Hun Devleti'nin idarî-inzibatî yapısı hakkında verdiği bilgilerle batı varyantını tamamlar. Daha sonra Arapça, Farsça yazılmış çok sayıda tarih eserinin ön kısmında Oğuzlar'ın tarihi hakkında bilgi aktarması âdeti gelenek haline almıştır. Türkçe yazılan Oğuznâmeler geç bir tarihte XV. yüzyılda ortaya çıkmış ve bir Oğuznâmecilik geleneği meydana gelmiştir. Ancak Oğuznâme'yi Oğuzlar'ın tarihi olarak yazma işi herhalde daha erken bir zamanda V. yüzyılda başlamış ve yaygın biçimini XV-XVI. yüzyıllarda almıştır. Yazılı Oğuznâme tarihî bilincin ürünü olup Türk boylarının tarihî gelişimini ve hükümdarların şecerelerini yazmak için

oluşturulmuştur. Yazılı Oğuznâme metinleri genel anlamda sözlü gelenekten tam kopmasa da bir tarih yazma faaliyetidir, en önemlisi de buradaki düşünce destanı olmasının ötesinde tarihî bir özellik taşır. İslâmiyet'ten sonra Oğuznâmeler, Türkmenliğin güçlendiği dönemlerde yazılmaya başlanmıştır ve bunlarda Oğuz'un sa-vaşçılığı onun dini yayan bir veli olmasıyla birleştirilmiştir.

Oğuznâme'nin hem epik hem tarihî varyantları sözlü kaynaklardan beslendiği için motif yakınlığı ve olay örgüsündeki benzerlik çok güçlüdür. Tarihî-kronolojik müs-lüman Oğuznâmeler'inden en meşhurları olan Reşîdüddin Fazlullah'ın *Câmi'u't-tevârîh*'indeki "Târîh-i Oğuz u Türkân" (XIV. yüzyıl), Yazıcıoğlu Ali'nin *Târîh-i Âl-i Selçûk* (XV. yüzyıl), Tebrizli Mahmudoğlu Hasan Bayatlı'nın *Câm-ı Cem-âyîn* (XV. yüzyıl), Ebû Bekr-i Tihârî'nin *Kıtâb-ı Di-yarberkiyye* (XV. yüzyıl), Enverî'nin *Düs-tûrnâme* (XV. yüzyıl), Mîrhând'ın *Ravzâ-tü's-safâ* (XV. yüzyıl), Hândmîr'in *Hulâ-satü'l-ağbâr* (XVI. yüzyıl), Bayburtlu Osman'ın *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân* (XVI. yüzyıl) ve Lokman b. Hüseyin'in *Oğuznâme'si* (XVI. yüzyıl), Hâfız Teniş Buhârî'nin *Şerefnâme-i Şâhî* (XVI. yüzyıl), Salır Baba Gulaloğlu'nun *Oğuznâme* adıyla meşhur olan *Târîh-i Salır Baba* (XVI. yüzyıl), Ebülgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime ve Şecere-i Türk* (XVII. yüzyıl), Şakerim Kudayberdiev'in *Türk, Kırgız, Kazak Hem Hanlar Şeceresi* (XIX. yüzyıl), Münis ve Muhammed Rızâ Âğehî'nin *Firdevsü'l-ıkbâl* adlı eserlerinin tipolojik tahlilinden folklor için kalıp ifadelerden olay-kompozisyon yapısına, kahramanın biyografik tarihine (Oğuz'un doğması, ilk kahramanlığı, evlenmesi) kadar bütün olay örgüsünde folklor ruhunun (alp tiplemesi, at motifi, karanlık âleme seyahat gibi) hâkim olduğu anlaşılır. Oğuznâme'de Türkler'in yükselişi, devlet kurmak için mücadeleleri, dünya nizamını oluşturma çabaları tarihî bir gerçeklikle takdim edilir. Tarihî Oğuznâme'nin hem doğu hem batı varyantları daha çok şecere geleneği içinde korunduğundan onları tarihî-mitolojik şecere olarak da adlandırmak mümkündür. Hükümdarlar için yazılan bu tür Oğuznâmeler'de destan unsurları çokça korunsa da fonksiyon bakımından bunlar edebî-epik türlerden farklılık arzeder. Sözlü gelenekte yaşayan Oğuznâme destanları ile beraber yazılı epik âbidelerin V. yüzyıldan önce mevcut olduğu İbnü'd-Devâdârî'nin *Dürerü't-tî-cân ve ğureru tevârîhi'z-zamân* adlı

kısa tarihinden de bilinmektedir. Ancak bu Oğuznâme günümüze ulaşmamıştır. İbnü'd-Devâdârî'nin verdiği bilgilerden bu Oğuznâme'nin Oğuz Kağan'dan başlayıp Selçuklular'a kadar gelen bir devrin destanlaşmış veya yazıya aktarılmış sözlü tarihi olduğu anlaşılır (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 913).

Oğuz destanlarının zamanımıza kadar gelen en eski varyantı, yaklaşık XIII. yüzyılın sonları ile XIV. yüzyılın başlarında Turfan'da asıl nüshadan Uygur alfabeyle yazıya geçirilmiş Oğuz Kağan destanıdır. Anlaşıldığına göre bu Oğuznâme, Oğuzlar'ın cihan devleti kurma ülküleriyle boy sisteminin oluşması hakkında tarihî-mitolojik hikâyelerin destan varyantıdır. İkinci varyant ise Reşidüddin'in *Câmi'ü't-tevârih* adlı eserinde bulunan Farsça "Oğuznâme"dir. Söz konusu varyant Oğuz destanlarının ilk İslâmî varyantı olarak bilinir. Bu Oğuznâme'yi Zeki Velidi Togan Türkiye Türkçesi'ne aktarmıştır. Farsça Oğuz destanına göre Türkler'in tarihi Nûh peygamberin oğlu Yâfes'le başlamaktadır. Yâfes babası tarafından Türkistan'a gönderilmiş, dolayısıyla Türkler de Yâfes'in soyundan gelmiştir. Yâfes, Türkler arasında Olcay Han lakabıyla bilinmektedir. Olcay Han soyundan gelen Kara Han, Oğuz'un babasıdır. Oğuz Han müslüman olarak dünyaya gelir. Doğan doğmaz annesine Tanrı'ya inandığı ve müslüman olduğu takdirde sütünü emeyeceğini söyler. Büyüdüğünde de ilk mücadelesini Müslümanlığı kabul etmeyen babası, amcası, hısım ve akrabasıyla yapar. İlk defa Reşidüddin'de geçen bu varyant, Ebûlğazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'siyle Münis'in yarım bırakıp daha sonra yeğeni Âgehî'nin tamamladığı *Firdevsü'l-ikbâl* adlı eserinde de geçmektedir. XVI. yüzyılda yazıya geçirildiği tahmin edilen bir diğer büyük Oğuznâme *Kitâb-ı Dedem Korkud alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*'dir. Bu eserde on iki olay ayrı ayrı başlıklarla anlatılmaktadır. Bundan dolayı esere Dede Korkut hikâyeleri adı verilmektedir. Her bir olay ayrı bir hikâye şeklinde anlatılsa da hikâyelerin Oğuznâme'den alınmış parçalar olduğu düşünülmektedir. Hikâyelerde Oğuz'un dünya görüşü, devlet yapısı, danışma heyeti olan "kengeş", harbi-demokratik sistem değişmeden her iki destanda aynı şekilde ifade edilir. Ancak Oğuz Kağan destanında ilk Türk devletinin kurulması ve Oğuzlar'ın Moğolistan'dan Mısır'a kadar olan topraklarda hükümlerini göz önüne alınırsa Dede Korkut'ta Karadeniz'le Hazar denizi arasında kalan

Oğuz ilinden söz etmek gerekir. Diğer taraftan birinci Oğuznâme'deki merkezleşmiş il idarî sistemli devlet Dede Korkut boylarında biraz zayıflamış, beylerbeyliklere bölünmüştür. İç Oğuz ile Dış Oğuz'un birbiriyle karşı karşıya gelmesi ise devletin artık siyasî otoritesinin zayıflamasından, çekişmeler devrinin başladığından haber verir. Kısa olan Uzunköprü varyantında Oğuz Kağan'da tasvir edilen olaylar da tekrarlanır. Her iki destan İslâmiyet'ten önceki dünya görüşünün ürünüdür. De de Korkut boyları ve tarihî Oğuznâmeler İslâmî unsurlarla zenginleştirilmiştir. Oğuznâme adıyla bilinen anonim şiirlerde Korkut Ata, Oğuz Kağan, Bayındır, Kazan ve diğer Oğuz kahramanları övülür, kahramanlık sahnelerine yer verilir; Korkut Ata'nın ölümden kaçması, dolayısıyla ölümlü mücadelesi tasvir edilir.

Oğuznâme'deki dünya görüşünün, motiflerinin aynı zamanda Fars edebiyatına da büyük etkisi olduğu kanıtlanmıştır. VI. yüzyılda Büzürgmihr tarafından Farsça'ya çevrilen Oğuz destanının İran şairlerinden Dakiki'ye ve Firdevsî'ye etkileri açıktır. Firdevsî, *Şâhnâme*'sinde Oğuz yitlerinden, destanlarından geniş ölçüde yararlanmıştır. Karahan olayı, Korkut Ata'nın ölümlü mücadelesinin Efrâsiyâb'ın ölümden kaçma çabalarına dönüşmesi, Barnsı Beyrek hikâyesinin Bijen ve Menje destanında yer alması, Tepegöz mitinin İsfendiyyar olayında görülmesi gibi birçok sözlü Türk kültür ürünü *Şâhnâme*'de yer almıştır. Oğuznâme motiflerinden Nizâmî-yi Gencevî de *Hamse*'yi oluşturan mesnevilerinde yararlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Dede Korkut Kitabı 1 (nşr. Muharrem Ergin), Ankara 1994, s. 73-251; *Dedem Korkut'un Kitabı* (nşr. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1973, tür.yer.; Reşidüddin, *Sbornik Letopisey: Djami'at-tavarih* (trc. O. I. Smirnova), Moskova-Leningrad 1952, I, tür.yer.; Hâfiz Teniş Buhârî, *Şerefname-i Şâhi: Kniga Shakhskoi Slavy* (trc. M. A. Salahetino-voy), Moskova 1983, I, 3-65; Ebûlğazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime* (haz. Zuhar Kargı Ölmez), Ankara 1996, tür.yer.; Rıza Nur, *Oughouz-Name: Epopee Turque*, Alexandrie 1928; M. Fahrettin Kirzoğlu, *Dede-Korkut Oğuznameleri, I. Kitap*, İstanbul 1952; Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlihi*, İstanbul 1972, s. 17-78; V. M. Jirmunskiy, *Tyurkskiy Geroicheskiy Epos*, Leningrad 1974, tür.yer.; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, İstanbul 1980; *Oğuzname* (haz. S. Elizade), Bakü 1987; Annakuli Bekmiradov, *Andalıp hem Oğuznamacılık Debi*, Aşkabat 1987; Kulmat Ömiraliyev, *Oğuz Kağan Eposunun Tili*, Almatı 1988, s. 3-54; Nurmuhammet Andalp, *Şıgırlar hem Poemalar*, Aşkabat 1990; Şakarim Kudayberdi-Uli, *Rodoslovnaya Tyurkov, Kirgizov, Kazahovi Hanskiy Dinastiy*, Alma-Ata

1990, s. 11-38; Fuzuli Bayat, *Oğuz Destan Dünyası. Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*, İstanbul 2006; a.mlf., "Dede Korkut Oğuznamelerinde Devletçilik ve İdare Etme", *Dede Korkut Sözü*, Bakü 1999, s. 15-27; P. Pelliot, "Sur la légende d'Uguz-Khan en écriture ouigoure", *T'oung Pao*, XXVII/4-5, Leiden 1930, s. 247-358; Harun Güngör, "Seyyid Lokman ve Oğuznâmesi", *TDA*, sy. 44 (1986), s. 91-103.

FUZULİ BAYAT

OKURLAR, Hüseyin

(bk. SEBİLCİ HÜSEYİN).

ORHAN KEMAL

(1914-1970)

Hikâyeci ve romancı.

15 Eylül 1914'te Adana Ceyhan'da doğdu; asıl adı Mehmet Raşit'tir. Ailesi Bulgaristan göçmenlerindedir. Babası Abdülkadir Kemâlî Bey kaymakamlık, savcı yardımcılığı, I. Büyük Millet Meclisi'nde Kastamonu milletvekilliği, bir süre Adliye nâzırlığı yapmış, *Toksöz* gazetesini çıkarmış, gazetede bir yazısından dolayı İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Annesi Azime Hanım bir süre öğretmenlik yapmıştır. 1930'da Adana'da Ahali Cumhuriyet Fırkası'nı kuran babası partinin kapatılması üzerine Suriye'ye, oradan Lübnan'a kaçmıştır.

1932'de Lübnan'daki ailesinin yanından Adana'ya dönen Mehmet Raşit başı boş bir hayat yaşamaya ve kahvelerde vakit geçirmeye başladı. Giritli'nin kahvesiyle Nadir'in kahvesinde İsmail Usta, Ali Şahin, Dayı Remzi gibi işçi ustalarıyla tanıştı. Onların verdiği *Serseriler*, *Step-te*, *Jerminal*, *Benim Üniversitelerim* gibi kitapları okudu. 1935'te Mesucut Fabrikası'nda kâtip olarak çalışırken bir Boşnak kıızı olan Nuriye ile Mayıs 1937'de evlendi. Niğde'de askerken tezkeresine kırk gün kala komünizm faaliyeti suçlamasıyla tutuklandı ve Ekim 1938'de beş yıl hapse mahkûm edildi. Kayseri Hapishanesi'nde hece ölçüsüyle yazdığı şiirleri *Yedigün*, *Yeni Mecmua* gibi dergilerde Raşit Kemâlî adıyla yayımlandı. 1939'da Türkiye'ye dönen ve Bergama Ağır Ceza reisliğine tayin edilen babası sayesinde Bursa Cezaevi'ne nakledildi. 1940'ta Bursa Cezaevi'ne gelen Nazım Hikmet, Orhan Kemal'in kendi koğuşuna alınmasını sağladı, şiirlerini beğenmediyse de kendisinde "sanatçı kumaşı" gördüğü için ilgilendi ve ona Fransızca, politika, felsefe ve edebiyat dersleri verdi. Bir gün onun yazdığı